

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ:

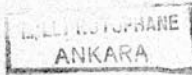
Elektron resursda olan qüsurlar kitabın orijinal variantında olduğu kimidir.

5/11/50
Azerbaycan Kùltür Derneği Yayınlarından : 9

A. VAHAP YURTSEVER

Azerbaycan Edebiyatında Vedadî ve Vâkıfın Yaratıcılığı

«Azerbaycan Kùltür Derneği» nin teşebbüsü ile 22 Mart 1952 de
eski Ankara Halkevinde verilen konferans.

A N K A R A
Yeni Cezaevi Matbaası

1 9 5 2

6
Azerbaycan Kültür Derneği Yayınlarından : 9

A. VAHAP YURTSEVER

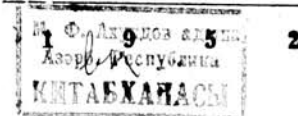
B-9.218.

Azerbaycan Edebiyatında Vedadî ve Vâkıfın Yaratıcılığı

«Azerbaycan Kültür Derneği» nin teşebbüsü ile 22 Mart 1952 de
eski Ankara Halkevinde verilen konferans.

Demirbaş kaydı
yapılmıştır.

A N K A R A
Yeni Cezaevi Matbaası

445 (2=A3)

Bu kitaptan satın almak isteyenler kitapçılarda bulamadıkları takdirde Azerbaycan Kültür Derneği, Ankara, Posta Kutusu 165 e başvurmaları rica olunur.

Para göndermek isteyenler ya Ankara İş Bankası C. H. No. 3554-e veya Posta Kutusu 165 e gönderebilirler.

Azerbaycan Edebiyatında Vedadi ve Vâkif

Aziz arkadaşlar!

Bugünkü konferansımızın konusu, Azerbaycan'ın iki büyük şairi Vedadi ve Vâkif'in yaratıcılığıdır. Müsaadenizle her iki şairin eserlerini birlikte mütalâa edeceğiz. Çünkü aralarında mevcut sıkı dostluk ve hemşehrilik bağlarından başka edebî benzeyişleri de az değildir. Üstelik, şiirlerinin önemli bir kısmı birbirine hitaben veya nazire olarak yazılmıştır. Yalnız, her konferansımızda olduğu gibi, bu sefer de devrin kayda değer vasıflarını belirtmek suretiyle söze başlamak isteriz.

Vedadi ve Vâkif onsekizinci asırda yaşamış ve eserlerini vücuda getirmişlerdir. Bilindiği gibi, onsekizinci asır, Azerbaycan ülkesinin tedricen İran egemenliğine karşı ayaklandığı ve muhtelif Hanlıklar kurmak suretiyle millî bağımsızlığını yeniden kazanmağa başladığı bir devirdir. İran egemenliği, Azerbaycan'ın ekonomik ve kültürel yaşayışını gittikçe sarsmakta ve millî gelişmesini büsbütün engellemekte idi. Üstelik, iktisaden kötü durumda bulunan İran maliyesini düzeltmek için Şahların tâbi ülkelere karşı tatbik ettikleri ağır vergi sistemi memleket ekonomisini bir hayli sarsmakta idi. Bütün bu haller, Azerbaycan'da İstiklâl mücadelesinin yeniden canlanması ve gelişmesi için gereken imkân ve şartları hazırlamakta idi.

Daha onsekizinci asrın birinci yarısında Şeki Hanlığı kurulmuştu. Bu yeni devlet nüvesinin müessisi Hacı Çelebi Han, 1743 senesinde İran'ın Şeki'deki mümessili Melik Nəcəf'i katlettirerek, bağımsız bir Hanlık vücuda getirmişti. Türk Afşar aşiretinden bulunan o zamanki İran Hükümdarı Nadir Şah, Hacı Çelebi Han'ın bu cesareti üzerine, 1747 senesine kadar birkaç kere Şeki Hanlığına karşı taarruza geçmişse de, hiçbir netice elde edememişti. O zamanın tanınmış şairlerinden Şeki'li Nebi, Çelebi Han'a hitaben yazdığı bir şiirinde, Nadir Şah'ın uğradığı

bu başarısızlığı şu mısralarıyla ifade etmiştir :

**Sah Nadir çun getirdi üstüne yüz min süvar,
Sen beraber cenge durdun, kimde var bu ihtiyar?!
Döndü gitti, hicletinden âhir oldu şermisar. (1)**

Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra Azerbaycan'daki istiklâl hareketi daha büyük bir süratle gelişmiş ve Karabağ, Kuba, Bakû, Taliş, Derbent, Nahçıvan, Şeki - Şirvan, Maku ve Hoy Hanlıklarının kurulmasıyla neticelenmiştir. Hattâ Şeki, Karabağ ve Kuba Hanlıklarının başında duran kuvvetli şahsiyetler, sadece kendi topraklarını İran boyunduruğundan kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda bir tek Azerbaycan devleti kurma yolunda geniş ve cüretkârane teşebbüslere girişmişlerdir. Meselâ, Nadir Şah'ın ölümü üzerine, bir hayli kuvvetlenmiş bulunan Şeki'li Hacı Çelebi Han'ın orduları Tebriz şehrini de kendi topraklarına ilhak etmişlerdi. Kuba'lı Feth-Ali Han, hayatının tam otuz yılını (1758 - 1789) Azerbaycan'ın birleştirilmesi işine hasretmiş ve Erdebil'e kadar bütün Hazar boyu Hanlıklarını bir devlet haline getirmişti.

Hanlıklar devri, Azerbaycan'ın siyasi yaşayışında olduğu gibi medenî - edebî hayatında da bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Büyük Azerbaycan şairi Şah İsmail «Hataî» nin yaratmış olduğu halk lisanına dayanan sade ve açık şiir üslubu, Vâkîf ve Vedadî gibi söz üstadlarının çalışmaları neticesinde, daha da gelişmiş ve halk edebiyatıyla birleşerek Farsça ve Arapçanın tesirlerinden gittikçe daha fazla sıyrılan millî - edebî bir okul vücuda getirmiştir. Bu realist edebî okulun en bariz vasıfları Vâkîf'in eserlerinde müşahede edildiği için, adına «Vâkîf Okulu» denilmiştir. Vâkîf'in şiiri hem şekil ve hem de muhteva bakımından millî ve mahallî bir mahiyet taşımaktadır. Onun içindir ki, bu yeni şiir tarzı hem zamanın sanatçıları hem de halk tarafından derhal benimsenmiş ve sevilmiştir.

(1) Mahçup, demektir;

Vedadî'nin hal tercümesi :

Merhum Feridun Bey Köçerli'nin verdiği bilgilere göre, Molla Veli Vedadî, Kazah kazasının Şihli köyünde 18 inci asrın ilk yıllarında dünyaya gelmiştir. Doğduğu yıl sarahaten belli olmamakla beraber, Molla Penah Vâkîf'in muasırı ve dostu bulunduğu ve yaşça ondan daha büyük olduğu malumdur. Bu cihet, Vâkîf'in Vedadî'ye hitaben yazdığı bir gazelinden de anlaşılmaktadır. Vâkîf, bu gazelinde dostu Vedadî'ye hitaben şöyle diyor :

Aşka düşmek sana düşmez, kocalubsan beledir,

Bele işler gene Vâkîf kimi (2) oğlana düşer!

Vedadî de Vâkîf'a cevaben yazdığı gazelinde :

Ne kadar olsa koca gerçi Vedadî hasta,

Gene Vâkîf kimi elbette yüz oğlana değer!

Demiştir.

Vedadî'nin babası Mehmet Ağa isminde bir zatmış. Şair, yüz yılı aşan ömrünün büyük bir kısmını doğduğu Şihli köyünde ibadet ve takva ile geçirmiştir. Dindar ve yüksek ahlâk sahibi bir insan olduğu için doğruyu sever ve onu herkese karşı müdafaa etmekten çekinmezmiş. Buna rağmen, herkesçe sayılır ve sevilirmiş. Geniş ilmi ve revan bir tab'ı varmış. Bir ara Vâkîf'in dâveti üzerine, Karabağ'a gitmiş ve orada yine dostunun tavassutuyla eski Cevanşir kazasının «Gülüstan» adıyla meşhur mahallinde bulunan küçük bir Hanlığın hizmetine dahil olmuş ve Han tarafından sevgi ve saygı görmüştür. Bu hâdiseyi Vâkîf ile Vedadî arasında vukubulan bir müşaire de teyit etmektedir. Bu müşairede Vâkîf, dostuna hitaben, mizah yoluyla şöyle diyor :

Bele dursan o kapuda kış ve yaz,

Yetüşürsen bir çöreğe serefrâz.

Bu doğru yolundan eğilsen biraz,

Yakîn bilki, çok hiyanet eylersen.

(2) Gibi;

*
**
Han'ın muhabbetin gönlünde yatur,
Bit yiyüp etini olarsan kotur,
Terpenme yerinden elbet berk otur!
Vay haline bir hareket eylersen!..

*
**
Evini, malını yadına salma;
Han izin verse de, boynuna alma;
Ömer'in, Osman'ın kaydına kalma;
Solarımı (3) bî - diyanet eylersen!

*
**
Cevanşir halkiyle ol kom - kardaş;
Kazah'ın sözünü hiç eyleme fâş;
Demenem, dinini eyle «Kızılbaş»;
Aklın olsa, özün elbet eylersen!

δ ✓ Söylendiğine göre, Vedadî bir müddet de Gürcistan Kralı İkinci İraklı'nın sarayında ikamet etmiştir. Fakat, kayda şâyân olan cihet şudur ki, Vedadî hiçbir zaman saray şairi olmamış; âzad tabiatı, fakir köy hayatını ve sâkin kulübesini debdebeli saray yaşayışına tercih etmiş ve bütün sevgisini kendi halkına vermiştir. Şairin en kederli günleri saraylarda geçirdiği günler ve en kötümser şiirleri de o sıralarda yazdığı parçalar olmuştur. Meselâ, Vedadî, gurbette yazdığı şiirlerinden birinde şöyle diyor :

Vedadî hastayam, günler sanaram (4);
Dert ehliyem, gam harfini kanaram;
Gariplikte yâda düşer yanaram :
Âşına, yoldaş, yâr, müsahip eller hey!...

«Gam harfini kanaram» tâbirinden şairin maksadı, gam ve kederle ünsiyet etmiş olmasını ve yalnız hüznengiz konuşma ve hikâyelerden hoşlandığını belirtmektir.

- (3) Soylarını;
(4) Sayarım;

Bir başka parçasında şairin yurt hasreti daha bâriz bir şekilde ifade olunmaktadır :

Ağla, didem, kanlı yaşın sel olsun;
Gizli derdin söylemeğe dil olsun;
Kimim vardır kohum - kardaş, el olsun;
Garip öldüm, bîkes öldüm, yad öldüm!

*
**
Vedadî'yem, tabip yârem bağlamaz;
Sinem başın düğünlemez, dağlamaz;
Yad yığılar, serin bakar, ağlamaz;
Garip öldüm, bîkes öldüm, yad öldüm!.

Molla Veli Vedadî, Vakıf'tan takriben on iki sene sonra, yâni 1809 yılında, Şihli köyünde vefat etmiş ve «Gemi Kayası» ismiyle tanınan mezarlığa defnedilmiştir. Mezar taşı üzerine şu beyti yazılmıştır :

**Kim Vedadî hastanın kabrin görüp etse dua,
Ede Hak rahmet, şefî ola Muhammed Mustafa!**

Vedadî'nin eserleri :

Vedadî'nin eserlerini iyice anlayabilmek için, devrinin özel şartlarını dâima göz önünde bulundurmamak icabeder. Yukarıda kaydetmiş olduğumuz gibi, Şairin yaşadığı devir, Azerbaycan'ın çetin ve kanlı mücadeleler yaptığı bir devirdir. Bir taraftan, Azerbaycan halkı, İran egemenliğine karşı ayaklanmakta ve müstakil Hanlıklar kurmak suretiyle, kısmen de olsa, millî bağımsızlığını sağlamaktadır. Şeki, Karabağ ve Kuba Hanlıkları, Azerbaycan'ı kendi idareleri altında birleştirmek gayesiyle, hem İran'a karşı ve hem de infiratçı zihniyet taşıyan yerli Hanlara karşı savaş açıyorlar. Bu yüzden Azerbaycan'da iç savaşlar git-tikçe alevlenmekte ve halkın fakrû - sefaleti gitgide artmaktadır.

Elbette, bu karışık durumdan İran Şahları da istifadeye çalışıyor ve Azerbaycan üzerinde eski hâkimiyetlerini tekrar kurabilmek için bütün gayretlerini sarfediyorlar. İlkönce, Nâdir Şah

1743 - 1747 seneleri arasında birkaç kere Şeki Hanlığına saldırıyor. Daha sonra, 1796 ve 1797 senelerinde Ağa Muhammed Şah Kacar iki kere Karabağ Hanlığına karşı taarruza geçiyor. Ağa Muhammed Şah, 1796 senesinde vukubulan ilk saldırısında, müstahkem Şuşa kalesini zapta muvaffak olamıyor ve Gürcistan başkenti Tiflis üzerine yürüyerek bu şehri feth ve yağma ediyor. Daha sonra, kış mevsimini geçirmek ve baharda yeniden Karabağ'a saldırmak niyetiyle, Muğan çölüne gidiyorsa da, Şiraz ve Kerman vilâyetlerinde ayaklanmalar çıktığı haberini alarak İran'a dönüyor. O sıralarda, Rus Serdarı General Zubof, İmparatoriçe Katerina'nın emriyle, Gürcistan Kralı İrakli'nin yardım isteğine icabet etmek üzere, Derbend şehrine varıyor ve orasını zaptettikten sonra Salyan'a hareket ediyor ve müteakiben ordusuyla birlikte Şemahi havalisinde karargâh kuruyordu. Böylece, Azerbaycan ülkesi, daha İran esaretinden tamamen kurtulamadığı halde, yeni ve korkunç bir düşmanla karşılaşmış oluyordu.

Ağa Muhammed Şah, 1797 senesinde, ikinci defa olarak Şuşa kalesine saldırıyor. Bu sefer Karabağ'da hüküm süren açlık ve kıtlık âfeti de kendisine yardım ediyor. Karabağ Hükümdarı İbrahim Halil Han, bu kadar güç şartlar dahilinde kuvvetli ve mücehhez İran ordusuna karşı koyamayacağını bildiği için, Şuşa kalesini terk ve Dağıstan taraflarına çekiliyor. Vedadî'nin samimî dostu Molla Penah Vâkîf, Şah'ın emriyle tevkif ediliyor. Ağa Muhammed Şah, Vâkîf'ı, tevkifinin ertesi günü öldürtmeğe karar vermişken, kaderin âni bir cilvesiyle bizzat kendisi geceleyin maiyeti tarafından katlediliyor. Fakat, bu sefer Vâkîf, Karabağ'da iktidarı ele geçirmiş bulunan İbrahim Han'ın yiğeni Mehmet Bey tarafından feci bir surette öldürülüyor. Bu hâdisse, Vedadî üzerinde çok acı bir tesir bırakıyor. Öte taraftan, hem kendi ve hem de Vâkîf'in samimî dostu bulunan Şeki - Şirvan Han'ı ve şair Hüseyin Han «Müştaki» nin, öz amcası Hacı Abdülkadir'in hile ve desiseleri neticesinde, öldürülmüş olması Vedadî'nin kalbinde derin bir yara açmış bulunuyordu. Hüseyin Han

«Müştaki» Azerbaycan halk edebiyatından geniş ölçüde faydalanmasını bilen kuvvetli bir şair ve aynı zamanda akıllı, tedbirli, âdil ve mütedeyyin bir hükümdardı. «Müştaki» nin, halk edebiyatını örnek alarak, yazmış olduğu güzel koşmalar zamanının âşıkları tarafından seve seve söyleniyormuş. Vedadî, Hüseyin Han «Müştaki» nin şahsında, aradığı âdil ve dindar bir hükümdar tipini bulmuş ve onun hem güzel şiirlerine, hem de mükemmel idaresine meftun olmuştu. Çünkü Vedadî'nin fikrinde, memleketin hürriyet ve saadete erişmesi için, hükümdarın hem akıllı ve basiretli hem de âdil ve mütedeyyin olması başlıca şarttır.

İşte, Vedadî bu şartlar altında yaşamış ve eserlerini yazmıştır ve şiirlerindeki ümitsizlik, kötümserlik ve hayâl kırıklığı da bu durumdan ileri gelmiştir.

Vedadî'nin en kuvvetli şiirlerinden birisi, Hüseyin Han «Müştaki» nin katli hâdisesini tasvir eden uzun muhammesidir. Bu muhammes şu şekilde başlar :

Gel, gönül, bir ibret al, bu gerdiş-i devrana bak;
Câm-i hayretten demi mahmur olup mestana bak;
Tut tefekkür dâmenin, bir dem dil-i hayrana bak;
Kimseye kılmaz vefa bu dehr-i bî-pâyana bak;
Olma mamurîne râgıp, âhiri vîrana bak!

**

Bî-vefadır mülk-i dünya, mâline aldanma çok;
İzzü-câhü-devletü ikbâline aldanma çok;
Tutma ümmîit akl-ü fehm ahvaline aldanma çok;
Komü-kardâş-ü refik ahvaline aldanma çok;
Her biri bir remz ile senden olur bigâne bak;

**

Şerhi bî-mümkün, gelüp getmiş cehana çok hüمام,
Her biri asrında bir sahip hüner, âli makam;
Şah ola, ister gedâ (5), divane ya ehl-i nizâm;
Yetmemiş maksûduna âlemde hiç erbab-ı nâm;
Cümlesin maktul edüp bu bî-serü sâmana bak!...

Vedadî, aynı muhammesinde, dostu Hüseyin Han «Müşta-
kî» nin şahsiyetini şu şekilde tasvir ediyor :

Noldu gör ol server-i devran, emir-i muhterem;
Menbai cûdü-sehavet, mâden-i lûtfü kerem;
Merd-i meydan, ehl-i irfan, sahib-i tîğü kalem;
Arsayı rıf'atta gûya kim dikilmiş bir alem (6);
Hâkim-i Şirvan-Şeki, yâni Hüseyin-i Han'a bak!...

Bu mısralardan Hüseyin Han «Müştakî» nin son derece ci-
vanmerd bir hükümdar, savaşkan bir asker, hem kılıcını hem
de kalemini kuvvetle kullanmasını bilen ilim ve irfan sahibi bir
şair olduğunu görüyoruz. Muhammes şu mısralarla sona eriyor:

Beyledir (7) devran işi her günde bir âl (8) eylemiş;
Âkılı nâdan (9) ile pejmürde ahval eylemiş;
Yüz verüp nâmerde herdem merdî pâmâl eylemiş!
Ey Vedadî, gel ki bu hayret meni lâl eylemiş,
Gör neler kıldı felek «Müştakî» tek (10) insâna bak!

- (5) Fakir;
(6) Sancak, bayrak;
(7) Böyledir;
(8) Hile;
(9) Cahil;
(10) Gibi;

Klâsik şiir üslûbunda Vedadî'nin yazdığı diğer büyük man-
zumesi şu musaddesidir :

Gel çekme cehan kaydını sen, can bele kalmaz;
Kan ağlama çok, didei giryan bele kalmaz;
Gül vaktı geçer seyr-i gülistan bele kalmaz;
Her lahza gönül hurrem-ü handan bele kalmaz!
Bir câm yetür, sâkî, bu devran bele kalmaz;
Ten birgün olur hâkile yeksan, bele kalmaz!

**

Ezbes bu cemaliyle ki cânan ola fâni;
Bu şive ile kaddi hürâman ola fâni;
Bu gerden-i hoş, zülf-i perişan ola fâni;
Bu ahsen-i surette ki insan ola fâni!
Bir câm yetür, sâkî, bu devran bele kalmaz,
Ten birgün olur hâkile yeksan, bele kalmaz!

**

Sultan-ı cehan olsa, geder câna inanma;
Birgün bozulur şevket-i divane inanma;
Çun bâki değil, mülk-i Süleyman'a inanma;
Ger âkil isen, gerdiş-i devrana inanma!
Bir câm yetür, sâkî, bu devran bele kalmaz;
Ten birgün olur hâkile yeksan, bele kalmaz!

**

Yüz mevsim-i hoş, hürrem olup iller (11) açılrsa,
Yüz lâle bitüp, süsen-ü sünbüller açılrsa,

- (11) Yıllar;

Yüz bâg-ı cehan tazelenüp güller açılrsa,
Gönlüm ki açılmaz, neçe müşküller açılrsa!
Bir câm yetür, sâkî, bu devran bele kalmaz,
Ten birgün olur hâkile yeksan bele kalmaz!

••

√ Fikresten eğer dehrin işi bahr-i belâdır,
Bir dürr-i giranmâyesi (12) bin câna bahâdır,
Her nakşi bir âyine-i isbat-ı hudadır,
Maksud-ı dü-âlem (13) yine tahsil-i rızâdır!
Bir câm yetür, sâkî, bu devran bele kalmaz,
Ten birgün olur hâkile yeksan, bele kalmaz!

••

Ey hasta Vedadî, bu cehan bir kuru sestir,
Bir demde geçer eyle ki (1) feryad-ı cerestir,
Bu bezm-i fenada bu ne hengâm-ı hevestir?! 4
Gel durma ki, ömrün geçer, encam-ı nefestir (15)!
Bir câm yetür, sâkî, bu devran bele kalmaz,
Ten birgün olur hâkile yeksan, bele kalmaz!

••

Molla Penah Vâkîf'in : Kim ki sevdâ-yı ser-i zülf-i perişana
düşer... Matlâh gazeline Vedadî şu güzel şiiriyle mukabele et-
miştir :

- (12) Kıymetli, değerli;
(13) Dünya ve âhiret;
(14) Öyle ki;
(15) Ömrün sonudur;

Her seher bâd (16) eser, ârız-ı cânana değer.
Dokunur serve gehî, gâh gülüstâna değer;
Şem' ger yansa sevâd-ı şeb için hayf olmaz,
Şûlesi çunki onun ârız-ı cânana değer.

••

Olmasa kaabil eğer, dehr cefa vermez ona,
Taam (17) bî-lezzet olanda nece dendâne (18) değer?!
Sohbet-i nâkes-ü nâmerd hemin sohbet imiş,
Tut ki bir mert eteğin devlet-i Hâkan'a değer.

••

Men ki meydan-ı belâ içre serim tup ederem,
Tâ düşer elden ele, âhiri çokâna değer.
Nekadar olsa koca gerçi Vedadî hasta,
Gene Vâkîf gibi elbette yüz oğlâna değer.

Klasik şiir sahasında bunca maharet gösteren Vedadî, esas
itibariyle koşmalar şairidir ve bu vâdide daha çok muvâffak ol-
muştur. Meselâ, Vedadî'nin bir koşması şöyle başlar :

Ey sevgilim, seni kana gark eyler,
Gel terpetme yaralanmış gönlümü.
Ayrı düşmüş vatanından, ilinden,
Hemdeminden aralanmış gönlümü.

Şair bir başka koşmasında şöyle der :

Gönül sabr-ü karar etmez,
Geder yâr olmayan yerde.
Muhabbet pâyidar olmaz,

- (16) Rüzgâr;
(17) Tad;
(18) Dişe;

Vefadar olmayan yerde.
Vefa kıl bir vefadara,
Ulaşma her bi - ikrara (19),
Meta'm atma bâzara,
Hiridâr (20) olmayan yerde.

Gene Vedadî'nin diğeri bir koşmasında şöyle denilmektedir:

Mertler ile gez ki vefadar olur,
Nâkeslere yoldaş olan hâr olur (21).
Nâmerd olan yahşi günde yâr olur,
Yaman günde bakmaz, öter yan ile.

Vedadî'nin fikirlerini ve görüş tarzını hulâsa edecek olursak, diyebiliriz ki, Şair her şeyden önce dünyanın fâni olduğuna kaanidir. Ona göre, dünyanın malına, mülküne, mevki ve ikbaline, yakın veya uzak insanlarına güvenilemez. Bunların hepsi geçici ve vefasızdır. Binlerce senedenberi dünyaya gelmiş ve gitmiş bulunan bunca himmet ve hüner sahiplerinden, yüksek mevkiler işgal etmiş ve nam bırakmış zevattan hiç birisi netice itibariyle kendi maksadına nail olmamıştır. Fakat, dünya, aynı zamanda, muazzam bir ibrethanedir. Onun her «nakşı» Tanrı'nın varlığını ispat eden bir âyinedir. Dünya ve âhiretten yegâne gaye ve maksat Allah'ın rızasını ve hoşnutluğunu celbetmektir.

Şair bir şiirinde kendi kendine hitaben şöyle der :

Vedadî hasta, gel ednâ sıfat dünyaya meyletme,
Kıl, aklın var ise, terkin, bu dünya'dan ne istersen?!

**

- (19) Vefasız;
(20) Alıcı;
(21) Alçalır;

Bir başka şiirinde Vedadî :

Vefa yoktur, Vedadî hasta, aslen nesl-i insanda,
Veli bîhude bir sözdür diyerler lâf arasında.

Demıştır.

Fakat, bu ruh haleti sadece Vedadî'ye münhasır kalmamıştır. Devrin ve muhitin facia ve haksızlıklarından inleyen herkes onun gibi düşünmüştür:

Deme, ey dil, cebanda yok benim tek dehr pâmâlı,
Ne vardır âlem-i mihnette sen tek derbederden çok?!

**

Molla Penah Vâkîf'in hâl tercümesi

18 inci asır Azerbaycan edebiyatının en bariz siması bulunan Molla Penah «Vâkîf» 1717 yılında Kazah bölgesinin Salahlı köyünde doğmuştur. Feridun Bey Köçerli'ye göre, Salahlı köyü, Molla Penah «Vâkîf» in zamanında, Kür nehrinin sağ kıyısında ve nehre pek yakın bir mesafede bulunuyormuş. Fakat, nehrin zamanla yaptığı taşkınlar ve yıkımlar yüzünden, köy tedricen daha gerilere ve kenarlara nakledilmiştir. Vâkîf'in babası «Mehdi Oğlu» adıyla anılıyormuş. Bu soydan gelen «Mehdi Oğulları» Feridun Bey Köçerli zamanında bile aynı Salahlı köyünde oturuyorlarmış. Genç «Vâkîf» in akrabaları Salahlı köyünün güzel ve sefalı bir parçasını teşkil eden «Sarı Kamuş» mahallinde ikamet ediyorlarmış. Bütün bu hususlar «Vâkîf» in şu parçasıyla dahi teyit olunmaktadır :

Vatan hoştur, deyu Vâkîf, meni çektin Salahlû'ya;
Nedir onda salâh'ın kim çü yar-ı canfezâ yoktur?..

Ezel baştan şeker lebler olurdu «Sarı Kamışta»,
Geliş sordum sorağın imdi onlardan seda yoktur.

Bu parça, Molla Penah «Vâkıf»ın, Karabağ hükümdarı İbrahim Halil Han'ın maiyetinde Tiflis'e seyahat ederken, yol üzerinde bir ara kendi köyüne uğradıktan sonra edindiği itibar ifade etmektedir.

Vâkıf'ın gençlik hayatı hakkında elimizde herhangi bir bilgi yoktur. Yalnız, 1759 senesinde Doğu Gürcüstan hükümdarı Irakli'nin Kazah üzerine saldırması neticesinde, bir çok köy halkıyla birlikte «Vâkıf»ın da göç ederek Karabağ Hanlığına sığındığını biliyoruz. İşte, «Vâkıf» hakkındaki bilgilerimiz bu göç tarihinden sonra başlar.

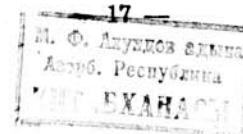
Karabağ'a vardıldıktan sonra Vâkıf, Cevanşir bölgesinin «Terterbasar» mahallinde yerleşerek, takriben on sene oturmuş ve halka arzuhal yazmakla ve medrese açıp çocuk okutmak suretiyle geçinmiştir. Daha sonra Şair, Şuşa şehrine gitmiş ve «Satalı mahallesinde» bir medrese tesis ederek, tedrise başlamıştır. O senelerde hayatının epeyce ağır geçtiğine şu şiiri delâlet etmektedir :

BAYRAM OLDU

Bayram oldu, hiç bilmirem neyleyim :
Bizim evde dolu çuval da yoktur;
Düğile yağ hamu çoktan tükenmiş,
Et hiç ele düşmez, motal da yoktur.
Allaha biz imişik naşükür bende;
Bir söz desem dahi koymazlar kente;
Halk batıptır nokula, şekere, kende;
Bizim evde ahta zoğal da yoktur.
Bizim bu dünyada ne malımız var,
Ne evde sahip cemalimiz var,
Vâkıf, öğünme ki kemalimiz var,
Allaha şükür ki kemal de yoktur.

Fakat, Vâkıf, geniş bilgi ve dehâ sahibi bir şair bulunduğu için, kısa bir zamanda Karabağ'ın âyan ve eşrafı arasında büyük bir şöret ve itibar kazanmış ve bu vesile ile İbrahim Halil Han'ın lütf-u itibarına mazhar olarak «Eşik Ağalığına» tâyin olunmuştur. Daha sonra, Şair süratle yükselerek İbrahim Halil Han'ın başlıca siyasi müşaviri olmuştur.

Vâkıf devrinde Karabağ Hanlığı, kültür ve siyaset saha- larında eriştiği başarılarla Azerbaycan'da mühim bir mevki kazanmış bulunuyordu. Nadir Şah, İran'da saltanatı ele geçirdikten sonra, kendisine bir türlü boyun eğmeyen Karabağ aşiretlerini Horasan eyaletinin Serhes bölgesine sürdürmüş ve bu aşiretlerin Başbuğu sandığı Penah Ali Beyin katline ferman vermişti. Fakat, gayet ihtiyatlı, tedbirli ve cesur bir savaşçı bulunan Penah Ali Bey, Şahın fermanını duyar duymaz, kendi adamlarıyla birlikte dağlara çekilmiş ve İran tahakkümüne karşı mücadelesine devam etmişti. Nadir Şah'ın katli üzerine, Serhes'e sürülen Karabağ aşiretleri, kendi ana yurtlarına dönmüş ve Penah Ali Beyin etrafında birleşerek onu bağımsız bir Hanlık kurma teşebbüsünde kuvvetle desteklemişlerdi. O sıralarda, İran tâcına tâbi bulunan bütün diğer ülkelerde olduğu gibi Azerbaycan'ın muhtelif kısımlarında dahi hürriyet ve bağımsızlık hareketleri yeniden canlanmıştı. İran tarafından bütün hak ve salâhiyetleri çiğnenmiş eski Azerbaycan Hanlıkları tekrar kalkınarak kuvvetlenmeğe başladıkları gibi küçük ve büyük bir takım yeni Hanlıklar da kurulmuştu. Hanlar arasında kendi yurtlarını yabancı boyunduruğundan kurtarmağa, hür ve bağımsız bir hayata kavuşturmağa çalışan samimi ve hakikî başbuğlar bulunduğu gibi tesadüf ve hâdiselerin verdiği imkânlardan faydalanarak iktidar mevkiine geçmeğe can atan ve bu uğurda her türlü kurnazlık, ihanet ve alçaklıktan çekinmeyen bir takım kolay fırsat düşkünleri de vardı. Bu yüzden kurtuluş hareketi ile birlikte iç savaşlar ve anarşi de alabildiğine geliyordu.

Penah Ali Han, bütün bu vaziyetleri ve bilhassa İran'dan gelen yeni tehditleri düşünerek, 1757 senesinde Şuşa kalesini inşa ettirmişti. Bu şehir, başlangıçta kurucusuna izafeten, «Penah Âbâd» adlanıyormuş. Nitekim, Karabağ Hanlığının kestirdiği gümüş paralara da «Penah Âbâd» deniyormuş. Fakat, sonradan şehir civarındaki bir köyün ismine-izafeten «Penah Âbâd» yerine Şuşa adı halk arasında yerleşmiştir. Şuşa kalesi, tabii mevkii itibariyle müstahkem, etrafı yalçın kayalar ve uçurumlarla çevrili ve zabtı pek güç bir yerdi. Aynı zamanda, havası mutedil ve sağlam ve yaşayış şartları müsait bulunuyordu. Penah Ali Han zamanında İran ordusunun Şuşa kalesine karşı girdiği bütün hücumlar akim kalmıştı.

Penah Ali Han'dan sonra Karabağ Hanlığının idaresini kendi eline alan büyük oğlu İbrahim Halil Han, babası kadar yabancı boyunduruğuna muhalif, hürriyet ve istiklâl taraftarı bir hükümdardı. Karabağ'ı her nevi yabancı tesir ve nüfuzundan kurtarmayı şiddetle arzu eden bu genç Han, yerli sanat ve edebiyatın gelişmesine gereken şart ve imkânları hazırlamak gayesiyle, kendi sarayına bilgin, şair, hânende, ressam ve nakkaşları celbetmeğe çalışıyordu. İşte, Vâkîf, İbrahim Halil Han'ın kendi sarayına celbettiği sanat ve ilim erbabının başında geliyordu. Vâkîf'in saraya celbi sebepleri hakkında muhtelif rivayetler dolaşmaktadır. Bunlardan hakikate yakın olanı şöyledir: devrinin kültürce en ileri insanlarından biri bulunan Vâkîf, birçok ilimler yanında, Şark'ta geniş rağbet kazanan astronomiye dahi vukûf kesbetmişti. Söylendiğine göre, Vâkîf, ay tutulmasını ve deprem vukuunu önceden tesbit ederek, dostu «Vedadî» ye haber vermişti. Her iki kehanet doğru çıkınca, Vâkîf'in şöhreti saraya kadar yayılmış ve İbrahim Halil Han'ın kulağına yetişmiştir. Han, Şairi dâvet ederek, kendisiyle konuşmuş ve ilim, fazilet sahibi bir insan olduğunu görerek maiyetine almıştır.

Gerçekten, İbrahim Halil Han kendi intihabında yanılmamıştı. Çünkü Vâkîf kısa bir zamanda gerek sarayda, gerekse ge-

niş halk tabakaları ve hususiyle sanatkârlar arasında büyük bir şöhret ve saygı kazanarak en sonunda Han'ın Başveziri makamına kadar yükselmişti :

**Mekân tuttuysa Vâkîf, yok acep, Şişe dâşında :
Mekânı laal-i gültreğin miyan-ı seng-i hârâ-dır.**

Bundan başka, tanınmış Alman Müsteşirli Adolf Berger'in, o zamanki Güney Kafkasya Müftüsü Hüseyin Efendi Gaibof'dan ve Mirza Fethali Ahund-zade'den aldığı bilgilere dayanarak, 1867 senesinde Leipzig'de neşrettirdiği «Azerbaycan Şairlerinin Eserleri ve Şiirleri» başlıklı kitabına bakılacak olursa, Vâkîf, henüz İbrahim Halil Han'ın sarayına intisap etmeden önce, öğretmenlik ve şairliğiyle birlikte mimarlık sanatındaki maharetiyle dahi ün salmış bulunuyordu. Hattâ, Adolf Berger'e göre, Şuşa'daki Han Sarayı, hükümet binası ve şehir divanhanesi doğrudan doğruya Vâkîf'in eserleridir.

Gerçi Vâkîf'in mimarlığı hakkında başka kaynaklarda herhangi bir işaret mevcut değilse de, dostu Vedadî, kendisiyle yaptığı müşairesinde, şöyle bir lisan kullanmaktadır :

**Hergiz (22) olmaz Hak gölünün fenası,
Eksik olmaz yaşıl başlı sonası,
Mahşerecen kaim olsun binası
O Mescit ki, doğru imâret eylersen!**

Bu mısralar, Alman bilginin iddiasını teyit eder mahiyettedir. Vâkîf'in saraya gelişi, bir yandan, kendi ilerlemesine ve yükselmesine geniş imkânlar hazırladığı gibi, öte yandan da, Karabağ Hanlığının güttüğü politika üzerinde kuvvetle müessir olmuştur. Vâkîf, hayatının takriben kırk senesini İran kül-

(22) Aslâ;

tür nüfuzundan nisbeten daha uzak bulunan Kazah bölgesinde geçirmişti. Bunun içindir ki, Şair Karabağ Hanlığının mânen ve maddeten İran nüfuzundan kurtulması ve her nevi yeni baskın ve istilâ teşebbüslerinden korunması için ciddi tedbirlere başvuruyordu. Vâkif, her şeyden önce, şiir ve sanat sahasında yerli ruhun, ana dilinin ve memleket geleneklerinin kök salması-na ve süratle gelişmesine çalışıyordu. Sonra Vâkif, küçük Karabağ Hanlığının koca İran Saltanatına yalnız başına karşı koyamayacağını düşünerek, diplomasi maharetini kullanıyor ve bütün komşu Hanlıkları müşterek tehlike karşısında birleştirmeye gayret ediyordu.

— İşte, Vâkif'in bu hummalı çalışmaları neticesinde, Karabağ, Talış, İrevan ve Doğu Gürcistan Hanlıkları arasında sağlam ittifak bağları tesis olunmuştu. Ağa Muhammed Şah Kacar, 1796 senesinde Karabağ'a karşı ilk istilâ teşebbüsüne girişirken, bu dörtlü ittifakla karşılaşmış ve muvaffakiyet şanslarının bir hayli azalmış olduğunu anlamıştı. Şah, Şuşa'ya çok büyük bir ordu ile saldırmıştı. Fakat, otuz üç gün süren sıkı muhasaradan sonra, Şuşa aşılmaz bir mânia ve sarsılmaz bir kale olarak dimdik ayakta duruyordu. Muhasaranın en kızgın ve en şiddetli bir ânında, rivayete göre, Ağa Muhammed Şah, İbrahim Halil Han'a hitaben şu beyti yazdırarak göndermiştir :

Zi menceñi felek sengi fitne mî-bâred,

Tu eblehâne gerifti miyân-i Şiše garar!

Yâni : Feleğin mancınığı her tarafa belâ ve âfet taşlarını yağdırıp dururken, sen ahmakçasına Şiše içine sığınmışsın!

Molla Penah Vâkif, bu beyti okur okumaz, Şah'ın gönderdiği mektubun arkasına İbrahim Halil Han adına şu cevabı yazıp geri yollamıştı :

Ger nighdâr-i men ânest ki men mî-dânem,

Şişera der bağal-i seng nigh mî-dared.

••

Yâni : Beni her zaman koruyup barındıran o bildiğim Ulu Tanrı ise, camı taşın bağrında bile muhafaza etmeğe kadirdir.

Bilindiği gibi, bu beyitlerde «Şiše» den maksat hem Şuşa Kalesi ve hem de Azerbaycan Türkçesinde cam mânasına gelen şişe veya şüşedir.

Tabiatıyla, Şah, bu beklenmedik ve sırf Vâkif'in zekâsına hâs bulunan cevaptan son derece kızmış ve yalçın taşlar ve kayalar bağrında Ulu Tanrı'nın koruduğu Şuşa Kalesini dehşetli top ateşine hedef kılmıştır. Fakat, beyhûde! Şuşa bundan aslâ müteessir olmamıştır. Üstelik, Karabağ Hanlığının atlı ve piyade kitaları, hiç durmadan İran Ordusunun iase ve ikmal yollarını kesiyor, âni hücumlarıyla düşmana külliyetli zayıat vordiriyor ve bir çok esir alıyordu. Şah birkaç kere kaleye karşı umumî hücumu geçmişe de yine muvaffak olamamıştır. Nihayet, Ağa Muhammed Şah Kacar, Şuşa Kalesini alamıyacağına kanaat getirerek, yukarıda da kaydetmiş olduğumuz gibi, Tiflis üzerine yönelmiş ve bu şehri zabt ve yağma ettikten sonra kış geçirmek üzere Muğan çölüne çekilmiş ve yaz mevsiminde tekrar Karabağ Hanlığına saldırma emelini beslerken Lutfali Han Zend'in Şiraz ve Kerman vilâyetlerinde isyan bayrağını kaldırdığını duyarak İran'a dönmek zorunda kalmıştır.

Ağa Muhammed Şah'ın 1797 senesinde Şuşa'ya karşı vukubulan ikinci saldırışı, Karabağ'ı çok kötü bir durumda yakalamıştı. Bir kere, Karabağ'ın müttelikleri bulunan Talış, İrevan ve Doğu Gürcistan Hanlıkları birer birer mağlûp edilerek İran boyunduruğuna alınmışlardı. 1796 senesinde dört Hanlıkla birden çarpışmak zorunda kalan İran ordusu şimdi bütün kuvvetiyle Karabağ'a saldırmıştı. Üstelik, Karabağ ülkesine feci bir kıtlık musallat olmuştu. Bu durum karşısında Karabağ'ın mukavemet kudreti bir hayli sarsılmıştı. İran ordusunun üstüste yaptığı ağır hücumlara uzun müddet muvaffakiyetle dayandıktan sonra İbrahim Halil Han, açlık ve kıtlığın doğurduğu müşkül şartlar dâhilinde halkın mukavemet kabiliyetinin gittikçe tükendiğini

görerek, Şuşa Kalesini terke ve Dağıstan ülkesine sığınmağa mecbur kalmıştı.

Ağa Muhammed Şah, Şuşa Kalesine yerleştikten sonra, İbrahim Halil Han'ın taraftarlarını birer birer öldürtmeğe başlamıştı. O cümleden, tanınmış muharrir Haşim Bey Vezir-ofun kaydettiğine göre, İbrahim Halil Han'ın, Karabağ'ı kendi himayesi altına almak ricasiyle, Osmanlı Devleti nezdine gönderdiği Elçi Mirza Ali Mehmet Ağa dahi Şah'ın emriyle hemen katledilmişti. Şah, bilhassa Vâkîf'a karşı derin bir husûmet beslemekte idi. Çünkü onun İbrahim Halil Han yanında işgal ettiği mevki ve Karabağ müdafaasında oynadığı mühim rolü pek iyi biliyordu. Şah'ın maksadı Şairi herkese ibret teşkil edecek bir tarzda öldürtmek ve İbrahim Halil Han'a karşı beslediği kin ve hiddeti Vâkîf üzerinde tatbik etmek olduğu için, hemen o dakikada katil fermanı vermemiş ve Molla Penah'ın idamını ertesi gününe bırakarak kendisini zindana attırmıştı. Fakat, bu bir gecelik tehir, Karabağ'ın ve İran'ın olduğu kadar Vâkîf'ın ve Ağa Muhammed Şah Kacar'ın kaderlerini de değiştirmeye kâfi gelmişti. Gece yarısı Şah kendi adamları tarafından öldürülmüş ve Vâkîfla birlikte Karabağ da kurtulmuştu. Vâkîf, bu mucizeyi arkadaşı Vedadî'ye şu şiiriyle anlatmıştır:

**

**Ey Vedadî, gerdiş-i devran-ı kec-reftâre bak;
Rûzigâra kıl temâşa, kâra bak, kirdâra bak!
Ehl-i zulmü nece herbâd eyledi bir lâhzada,
Hüküm-i âdil Pâdişâh-ı kadir-ü kahhara bak!
Suph söndü şeb ki halka kible idi bir çirağ (23),
Geceki ikbali gör, gündüzdeki idbâra bak!
Tâc-ı zerden tâ ki ayrıldı demâg-ı pürgurur,
Pâyimal oldu tepiklerde (24) ser-i serdâra bak!**

(23) Işık;

(24) Ayaklarda;

Ben fakire emrılmıştı siyaset etmeğe (25),

Kurtaran mazlûmu zâlimden o dem Gaffâra bak!

İbret et Ağa Muhammed Han'dan ey kemter gedâ (26),

Tâ hayatın var iken ne Şâha, ne Hünkâra bak!

Baş götür bu ehl-i dünyadan ayak tuttukça kaç,

Ne kıza, ne oğula, ne âşına, ne yâra bak!

Vâkîfâ, göz yum cehanın bakma hûb-ü zeştine (27),

Yüz çevir Al-i Abâya, Ahmed-i Muhtâra bak!

**

Fakat, yukarıda da kaydetmiş olduğumuz gibi, Vâkîf, mucizâsa bir tarzda müstebit Ağa Muhammed Şah'ın elinden kurtulabilmişse de, hâdiselerin beklenmedik gelişmeleri neticesinde, İbrahim Halil Han'ın yeğeni Batman - Kılıç Mehmet Bey tarafından katledilmiştir. Mehmet Bey, İbrahim Halil Han'ın kardeşi Mehralı Beyin oğlu idi; cesareti ve yiğitliği ile tanınmış ve halk tarafından sevilmiş bir zattı. Fakat, söylendiğine göre, kendisini kıskanan amçazadeleri ve akrabaları tarafından sevilmiyor ve Han'a yaklaşmama mâni olmak için Sarayda daima kötüleniyormuş. Han'ın iktidar mevkiinde bulunduğu sıralarda Mehmet Bey, Molla Penah'a karşı hürmetkâr davranıyor ve onun tavassut ve yardımına sığınıyormuş. Lâkin, aynı zamanda, Vâkîf'ın kendi bedhahları arasında bulunduğunu sanıyormuş.

Şah'ın katlini mütaakip İran istilâ ordusu bozulunca, Mehmet Bey Cevanşir, İbrahim Halil Han'ın Karabağ'da bulunmasından faydalanarak, iktidarı ele geçirmiş ve amcasının yeniden iş başına gelmesini önlemek maksadıyla onun taraftarlarıyla şiddetli mücadeleye başlamıştır. Elbette, Han taraftarlarının başında Molla Penah Vâkîf geliyordu. İbrahim Halil Han'ın nüfuz ve kudretini kırmak için Mehmet Bey Cevanşir, herkesten

(25) Cezalandırmaya;

(26) Aciz bende;

(27) İyisine ve fenasına;

önce büyük Şairin vücudunu ortadan kaldırmağa karar vermiş-
ti. İşte, onun verdiği emir üzerine, Molla Penah Vâkif, oğlu ile
birlikte 1797 yılında, Şuşa'nın doğu semtinde bulunan «Cıdır dü-
zündə» zâlimane bir şekilde öldürülmüş ve evi de yağma edil-
mişti. Vâkif'in «Molla Penah Günbedi» diye anılan mezarı da
aynı «Cıdır düzündə» bulunmaktadır. Şair öldürüldüğü sırada
seksen yaşında idi.

Vâkif'in yaratıcılığı ve görüşleri.

Vâkif'in gerek şiirine, gerekse hükûmet idaresine hâkim ol-
an başlıca âmil yurt sevgisidir. Şair bir devlet adamı olarak,
Karabağ Hanlığının İran siyasi ve iktisadi hâkimiyetinden kur-
tulması uğrunda azamî gayret sarfetmiş ve Ağa Muhammed
Şah'ın istilâ ordularına karşı Şuşa'nın müdafaası için zamanın-
da gereken tedbirleri almıştır. Sırf tabii felâketlerin ve ezici
kuvvet üstünlüğünün bir neticesi bulunan son mağlûbiyet na-
zarı itibara alınmayacak olursa, Vâkif'in İbrahim Halil Han sa-
rayında çalıştığı seneler, Karabağ Hanlığının zaferler kazandığı
ve başarılar kaydettiği ve aynı zamanda bizzat bu büyük Şair
tarafından beslenen samimî arzu ve dileklerin çiçek açtığı bir
devir olmuştur. İşte, Vâkif'in edebiyat sahasındaki realizmi bu
hakikatlerden ileri gelmektedir. Vâkif, kendi yurdunu olduğu
gibi sever. Yâni bu sevgide vatanın bütün varlığı, tabiatı, ger-
çek insanları, hakiki muhiti, güzellikleri, özel yaşayış tarzı, gele-
nek ve görenekleri olduğu gibi akseder. Vâkif'in tasvir ettiği
güzeller, her gün rastladığı ve tatlı tatlı konuştuğu ceylân ba-
kışlı, turna gözlü ve sona cilveli gerçek Azerbaycan güzelleridir :

Sona cıkkası tek (28) serinde teli,
Ak gül yarpağı tek ayağı, eli

**

Yahut :

(28) Gibi;

Zülfün başı tahtalanmış kabakda (29),
Kırak vermiş (30) kasâbenin altından.
Şahmar (31) kuyruğu tek keşâ kıvrılmış,
Ucu çıkmış zenehdanın altından...
Mercan keşbağların gümüş bileği,
Kucaklamış kehrîbanın altından...

**

Vâkif'in şiirlerinde tasvir edilen güzel tipi, kendisinden ön-
ce gelen şairlerin çizdikleri güzel portrelerinden daha canlı ve
daha câziptir. Ona göre, güzel yalnız cismen ve şeklen değil, ru-
hen ve kalben de güzel olmalıdır. Güzellik, dış vasıflarla iç va-
sıfların ahenkli bir imtizacından ibarettir. Güzelin yüzü ve en-
damı kadar ahlâkı da güzel olmalıdır :

Sen gülsen, gülü sev, hârı (32) isteme;
Kemal iste, bergiz (33) vârı (34) isteme!..

**

Vâkif'a nazaran, akıl ve kemal, vefa, sadakat ve bağlılık gi-
bi asil sıfatlar güzelliğin başlıca şartlarıdır. Onun fikrince, ka-
dın; erkeğin vefah, sadakatli ve müsavi bir arkadaşı olmalıdır :

Gözel sen tek bele (35) şûh-ü şen gerek,
Hemdemî de hem üzüne ten (36) gerek,

- (29) Ön tarafta;
(30) Ucu çıkmış;
(31) Yılan;
(32) Dikeni;
(33) Hiç bir zaman;
(34) Serveti;
(35) Güzeli senin gibi böyle;
(36) Müsavi;

Sana Vâkıf kimi (37) dert bilen gerek,
Lâyıf görmem her nâdânı (38) men sana!..

*
**

Yahut :

Severem seveni can-ü bâşınan,
Gözüm düşmanıdır kaçıp yaşınan!..

*
**

Vâkıf'ın güzellik hakkındaki görüşleri bu şiiriyle de teyit edilmektedir :

«Açık baş» da olsa eğer bir dilber,
Onda bu nişanlar muayyen gerek :
Endamı ayıne, kaddi mutedil;
Siyeh zülfü kâmetine ten gerek.

*
**

Yanağı lâle-i baharî gibi,
Lebleri yâkutın kenarı gibi,
Bir dâne nâsüfte mürvâri (39) gibi,
Baştan ayağa dek ak beden gerek.

*
**

Temizliğe ola meyl-ü hevesi,
Olmıya âşıkâ nâz-ü gamzesi,
Gül teki (40) kokuya nutk-ü nefesi,
İtri ya benefşe, yasemen gerek.

*
**

- (37) Gibi;
(38) Her cahili ;
(39) Delinmemiş inci;
(40) Gül gibi;

Kavli sâdık ola, her fiili helâl;
Bilmiye ki fitne nedir, mekr-ü âl (41);
Şem' gibi kabakta dura (42), nutku lâl (43);
Kesilse de başı dinmiyen gerek.

*
**

Nevreside ondört-onbeş yaşında;
Ayp olmıya kipiğinde, kaşında;
Hayâsı yüzünde, aklı başında;
Ağzı - burnu nâzik, yüzü gen gerek.

*
**

Tavus gibi cilvelene her seher,
Bezек vere cemaline serbeser.
Dindirmemiş (44) vere gönülden haber,
İşare anlayıp hat bilen (45) gerek.

*
**

Yaşadıkca cevanlana, yenlene;
Bir hicapta, bir perdede eyelene,
Nutm-ü nefsinden canlar diulene;
Kullukta (46), sohbette müstahsen gerek...

Vâkıf, yurdunun özelliklerini, halkının gelenek ve göreneklerini ve yaşayış tarzını idealize etmekte ve bunları teşvik ve takviyeye çalışmaktadır. Bundan gayesi, kendi halkında egemenlik ve istiklâl aşkını, nefesine güven hissini kuvvetlendirmekti. Zira o devirde Karabağ Hanlığı yabancı hâkimiyetine

- (41) Hile ve desise;
(42) Mum gibi önde dura;
(43) Dilsiz, sessiz;
(44) Konuşturmadan;
(45) Halden anlıyan;
(46) Hizmette;

karşı bir ölüm-kalım mücadelesine girişmiş bulunuyordu. Bu mücadelede muvaffak olabilmek için, halkın kendi müstakil millî varlığına, kendi lisanına, edebiyatına, tarihine, âdet ve ananelerine güvenmesi ve yabancı tesir ve nüfuzuna karşı bütün bunlara dört el ile sarılması icabediyordu. İşte, Vâkîf, Azerbaycan Türkçesinde yazdığı canlı ve oynak şiirleriyle, Azerbaycan halk hayatına dair verdiği mükemmel tablolarıyla, memleket âdet ve ananelerini idealize etmek suretiyle İran ve her hangi diğer yabancı tesirlerine karşı meydan okuyor ve siyasi istiklâlin esas temelini teşkil eden bağımsız millî bir medeniyetin gelişmesini sağlıyordu. Bu, ileriye doğru büyük bir hamle idi; geriliği ve durgunluğu teşvik değildi. Çünkü Vâkîf, aynı zamanda, Azerbaycan içtimaî hayatındaki eksikleri de şiddetle tenkit ediyor. Bu tenkit, bilhassa, Şairin yeni yurdu ile eski yurdu, yâni Araz nehri sahilleriyle Kür kıyıları arasında yapılan mukayese selinde kendisini göstermektedir. Vâkîf'in tenkitleri, başlıca surette, Kür sahilinde oturan köylü kadınlarının Karabağ kadınlarına nazaran geri durmalarını hedef tutmaktadır. Bu gibi tenkitler, hiçbir suretle istihza veya istihfaf mahiyetini taşımamakta, bilâkis teessür ve tehassürle karışık bir öğüt şeklini almaktadır. Netice itibariyle, Şair, eski yurdunu da yenişi kadar mamur, medenî ve ileri görmek istiyor. Esasen, Vâkîf, eriştiği makam ve pâyeye ne olursa olsun, hiçbir zaman halk tabakalarından uzaklaşmamış, halkı hor görmemiş, köylüye yukarıdan aşağı istihfaf nazariyle bakmamış ve şiirlerinde halkın konuştuğu lisanı ve onun hayatını canlandırmağa çalışmıştır.

Vâkîf'in iyi niyetli tenkitlerine misâl olarak «Kür Kırağı» (47) koşmasından şu parçaları alalım :

**Kür kırağının acep seyrangâhı var,
Yaşıl baş sonası hayf ki yoktur...**

*
**

(47) Kür nehri boyu;

**Çoktur ak bedenli, billûr buhaklı,
Lâle zenehdanlı, gonçe dudaklı;
Amma şirin dilli, açık kabaklı (48),
Gönül âşinası hayf ki yoktur...**

.....
**Peri çoktur, ne fayda, hiç birinin
Adamlık edâsı hayf ki yoktur...**

*
**

**Kış günü kışlağı Kırak Basan'ın
Gözüdür İran'ın, cümle cehanın;
Bele güzel yerin, güzel mekânın
Bir güzel obası hayf ki yoktur!..**

*
**

Gene bu mısralardan görüyoruz ki, Vâkîf'a nazaran, güzelin sadece ak bedenli, lâle zenehdanlı ve gonçe dudaklı olması kâfi değil, aynı zamanda tatlı dilli, güler yüzlü, gönül âşinası ve insan edâhı, yâni kültür ve terbiye görmüş bulunması iktiza eder.

Vâkîf'in aynı neviden tenkitlerine dostu «Vedadi» ye yazdığı bazı şiirlerinde dahi tesadüf edilmektedir :

**Bizim haremlerdir Kur'an okuyan,
Üstünden, başından anber kokuyan,
Ular (49) değil örken, çatı tokuyan;
Kimin işin kime nisbet eylersen?!**

*
**

**Hoş haline senin : uzun dırnaklu,
Baldırı çirmeklü, yalın ayaklu,
Yorganı - yastığı tozlu topraklu
Hemdem ile herdem sohbet eylersen!**

*
**

(48) Güler yüzlü;

(49) Onlar;

Ellerin - yüzlerin yudukları yok,
Yaşlarında doğru dedikleri yok,
Hazır çobandılar, düdükları yok,
Onlar ile nece ülfet eylersen?!

Fakat, Vâkıf realizminin başlıca özelliği, onun koşmalarına ve hemen hemen bütün muhammes ve gazellerine hâkim bulunan derin ve coşkun bir iyimserliktir. Hattâ, yoksulluk ve sefaletin acı bir tasvirinden ibaret bulunan «Bayram Oldu» koşmasında bile hayata iyimserlik hisleri sezilmektedir. Bu bakımdan Vâkıf, dostu «Vedadî'den» esaslı surette ayrılmaktadır. Vedadî'nin ruhuna ve şiirine derin bir kötümserlik ve dermansız bir keder hâkim bulunmaktadır. Halbuki, Vâkıf'ın ikbal devrindeki şiirleri aşk ve muhabbetle, şevk ve heyecanla, hayat ve saadet neşesiyle coşup taşmaktadır. Onun hisleri kadar mısraları da oynak ve sürükleyicidir. İhtiyarken bir genç gibi coşmakta ve dünyanın gam ve mihnetini bile kendisine engin bir zevk kaynağı yapmasını bilmektedir. Her iki Şair arasındaki zihniyet farkını iyice belirtebilmek için birbiriyle yaptıkları müşairenden bazı parçaları buraya almayı faydalı buluyoruz :

Vâkıf :

Ey Vedadî, senin bu puç dünyada
Ne derdin var ki, zâr - zâr ağlarsan?
Ağlamalı günün âhirettedir,
Hele indî (50) sende ne var ağlarsan?

Vedadî :

Vâkıf, ne çok yan, baş - ayak atarsan?
Bana diyersen, ne bu kadar ağlarsan?..
Senin de başında muhabbet beyni
Eğer olsa, eyler eser, ağlarsan!

Vâkıf :

Tâ cesedin cüda olmayıp candan,
Bil özünü artık Sultandan, Handan!

30) Şimdi;

Ha bele (51) ayrılık nedir ki, andan
Bu kadar çeküben azar ağlarsan?..

Vedadî :

Ağlamak ki var dert, muhabbettendir,
Şikeste hâtırlık (52) merhamettendir,
Asıl bunlar cümle müriüvettendir!
Olsa yüreğinde, beter ağlarsan!..

Vâkıf :

Toy (53) bayramdır bu dünyanın azâbı,
Aklı olan ona getirer tâbı (54)...
Sen tek oğlana değil hesabî (55),
Her şeyden eyleyip gubar ağlarsan!..

Vedadî :

Oğlansan, uşaksan, cevansan hele;
Yenice cismine düşüp velvele,
Tazece degenek alupsan ele,
Kayım (56) tut ki nâgeh düşer, ağlarsan!..

Vâkıf :

Nekadar dirisen, ölü değilsen,
Kocalüben yaylar kimi eğilsen,
Pâdişahsen eğer özünü bilsen,
Niçun olup candan bizar (57), ağlarsan?..

Vedadî :

Eyle ki (58) takıldı burnuna çeşmek (59),

- (51) Keza;
(52) Rikkat-ı kalb;
(53) Düğün;
(54) Ona tahammül eder;
(55) Yakışmaz;
(56) Sıkı;
(57) Bıkış;
(58) Öyle ki;
(59) Gözlük;

Kocalık el verip dahi ne şişmek (60) ?!
Uşaklar içine düşer gülüşmek,
Senin de acığın tutar, ağlarsan!..

Vâkîf :

Çun gedersen o karanlık, dar yere,
Konuşu olmaz çağırdıkta ses vere,
Bir kimse tapulamaz (61) kapundan gire,
Görersen dört taraf divar, ağlarsan!..

Vedadî :

Müminem, zikrimdir dâim ilâhî,
Uzaktır gönlümden küll-i menahî,
Af olur müminin cümle günahı.

Senin de gönlünden geçer, ağlarsan!..

✓ Vâkîf'in bir sıra gazelleri, onun Fuzulî'ye karşı hayranlık duyduğunu göstermektedir. Bununla beraber, her iki Şairin eserleri arasında muhteva ve ruh itibariyle mühim farklar vardır. Fuzulî'nin gazellerinde derin ve mânidar bir hüznün, hayat-tan müşteki bir hâleti ruhiye, zengin felsefî düşünceler göze çarpmaktadır. Halbuki, Vâkîf'in gazellerinde, yukarıda da işa-ret etmiş olduğumuz gibi, engin sevinç ve neşe, oynak ve coş-kun aşk teraneleri, hayat şevki ve zevki hüküm sürmektedir. Buna Vâkîf'tan bir - iki misâl verelim. Gürcüstan güzellerini tavsif zımınında yazdığı bir munammeste vâkîf şöyle diyor :

(60) İhtiyarlık gelmiş, artık böbürlenmeğe ne lüzum var?

(61) Bulunmaz;

MUHAMMES

Nâzile tâ ol büt-i zîba kilisadan çıkar,
Serkeş-ü handan-ü biperva kilisadan çıkar,
Şâh dır gûya giyüp dîba kilisadan çıkar,
Açuben tal'at güneş - âsâ (62) kilisadan çıkar,
Şûle salmış âleme kim tâ kilisadan çıkar!

**

Lâhze, lâhze eyledikce mâh-ı rûhsarı zuhur,
Lâm'a lâm'a (63) zir-i bürkadan (64) düşer dünyaya nur,
Anı bir kerre gören dinden olur elbette dur,
Nece kim cennet sarayından çıkar gılman-ü hûr,
O şekil bu dühter-i tersâ (65) kilisadan çıkar!

**

Şâneveş (66) seykal verüp zülf-i semenber nisbete,
Perde mutlak tutmayıp sima-vü sadr-ü (67) sûrete,
Kıl temâşa gerdene, seyreyle kaddü kâmete,
Kâş-ü göz, gamze, maazallah, dönüptür âfete;
Etmeğe din mülkünü yağma kilisadan çıkar!

**

Gül kimi nerm ile nâzik piyrehende (69) ak beden,
Bilmenem kim şûledir ya harman-i bergi semen (69),
Dişleri gaitan sadef, çun ağzıdır laal-i Yemen,

(62) Güneş gibi;

(63) Parıltı;

(64) Perde altından;

(65) Hıristiyan kız;

(66) Tarak gibi;

(67) Göğüs;

(68) Gömlek içinde;

(69) Yasemin yaprağı;

Ak kabakda birgez (70) ânın tâk-ı ebrûsın gören,
Meyl-i mescit eylemez, hâşâ, kilisadan çıkar!

*

**

Vâkıfım tâ ki gözüüm ânın sataştı kâşına,
İstedi mihrab-ü minberden hayalim dâşına (71),
İmdi bildim kim ne gelmiş Şeyh San'an bâşına,
Ya budur kim Tiflis'i gark eylerem göz yâşına,
Ol sanem vaslı benimçün ya kilisadan çıkar!..

*

**

Bir başka muhammesinde Vâkıf şöyle diyor :
Sen genç kim her defa edende yaşınmak,
Artar bize yüz mertebe adlarına yanmak;
Men âşıkam, ey gül, sana, olmaz bunu danmak (72),
Ölen güne dek eylemenem senden usanmak!..
Dahi ne yaşınmak, ne bürünmek, ne utanmak?!
Bestir bu dayanmak (73)!

Allaha şükür, lâle yanâğında ayıp yok;
Dişinde, dehanında, dodağında ayıp yok;
Bir zerrece zülfünde buhağında ayıp yok;
Kâşında, gözünde ve kabağında ayıp yok!
Dahi ne yaşınmak, ne bürünmek, ne utanmak?!
Bestir bu dayanmak!..

*

**

Men hâ senin ol meh yüzünü görmişem yüz yol (74),
Ok kipriğini, şuh gözünü görmişem yüz yol,
Hem yoldaşımı hem özünü görmişem yüz yol,
Şekker gibi şîrin sözünü görmişem yüz yol!..

- (70) Bir kere;
(71) Taşınsın; vazgeçsin;
(72) İnkâr etmek;
(73) Artık ne duruyorsun?
(74) Yüz kere;

Dahi ne yaşınmak, ne bürünmek, ne utanmak?!
Bestir bu dayanmak!..

*

**

Men hud değilem bednazar, ey gözleri şehlâ,
Menden yaşırırsan yüzünü sen eyle bîca (75),
Koysan ederem yüzüne doyunca temâşa.
Öldürdün âbir mende ki can kalmadı aslâ!..
Dahi ne yaşınmak, ne bürünmek, ne utanmak?!
Bestir bu dayanmak!..

*

**

Gayrıdan eğer ki edesen sen bu hicâbı,
Billem ki, sözüdür, belî (76), makbul-ü hesabı,
Yoksa meni görecek yüzüne çekme nikâbı,
Gel Tanrı için Vâkıf'a çok verme azâbı!..
Dahi ne yaşınmak, ne bürünmek, ne utanmak?!
Bestir bu dayanmak!..

Çok dikkate değer konulardan birisi, onsekizinci asırda ya-
şamış bulunan Vedadî ile Vâkıf'ın, zamanımızda bile aynı din ve
milliyete mensup insanlar arasına ayrılık ve gayrılık tohumları
saçan mezhep ihtilâflarına karşı taın bir ilgisizlik ve geniş ta-
hammül zihniyeti göstermiş olmalarıdır. Her ikisinin şiirlerinden
açıkça görüleceği gibi, Vedadî ile Vâkıf İslâm dinine karşı derin
ve samimî inanç duygularıyla bağlı bulunuyorlar. Hele Vedadî
bütün hayatını ibadetle geçirmiş mümin ve müttaki bir insan-
dır. Her iki şair, büyük bir çoğunluğu ehli-i Tesenniye mensup
bulunan Kazah nahiyesinde doğup büyümüş olduklarından, ta-
biatiyle, sünnilik muhit ve ananeleri içinde yetişmişlerdir. Fa-
kat, daha sonra Vâkıf, bir Şii muhiti bulunan Karabağ Hanlığı-
nın hizmetine geçince, mezhebini değiştirmekte hiç güçlük çek-

- (75) Beyhûde;
(76) Evet;

memiştir. Buna rağmen, ne mezhep ve ne de yukarıda işaret ettiğimiz ruh ,fikir ve düşünüş farkları bu iki samimî arkadaşın birbirine karşı bağlılıkları üzerinde en küçük bir tesir bile yapamamıştır. Daha önce bir kısmını verdiğimiz müşairelerinde, mezhep ihtilâflarının ehemmiyetsizliğine ve gülünçlüğüne ârifâne bir tarzda temas eden bazı parçaları vardır ki, onlardan birkaçını burada zikretmeği faydalı buluyoruz :

Vedadî :

Allâhın ki hiç çekmezsen minnetin,
Terk edübsen Peyğamberin sünnetin,
Ne görersen masûmların hürmetin
Eğer ağlamazsan, eğer ağlarsan?!...

Vâkîf :

Akım olsun, oniki imama inan,
Fayda vermez sonra olmak peşîman,
Yakîn bil ki kurulacaktır mîzan,
Amelin karşında durar, ağlarsan!...

Vedadî :

Kapulardan çok dokuna dokuna,
Ömer.den, Osman'dan gezme sakına,
Anlarsız hiç koymazlar yakına,
Döve-döve öldürürler, ağlarsan!...

Vâkîf :

Şâfiî'nin olmaz o kadar suçu,
Evvelden âhire ayırır gücü,
Amma ferîşteler gelir bu üçü,
Tutar birbirine çakar, ağlarsan!

Vedadî :

Şîa halkı tamam dolar düzehe (77),
Kalırlar düzehde od yaha-yaha (78),

(77) Cehennem;

(78) Ateşte yana - yana;

Muhaldır ki biri düzehden çıha,
Cümle olur zîr-ü zeber, ağlarsan!...

Vâkîf :

Vâkîf, gerçi azâbı var ukbânın (79),
Sen niçün havfini çekersen ânın,
Tutubsan eteğin Şah-i Merdânın (80),
O güler, gülersen; ağlar, ağlarsan!...

Vedadî ile Vâkîf arasındaki dostluk ve bağlılığın derinliğine Molla Penah'ın şu gazeli de güzel bir misâl teşkil etmektedir :

GAZEL

Vedadî'den gelen kâğız (81) meni ferhande hal (82) etti,
Bu hali gördü gam filhal (83) menden intikal etti!
Uçup gönlüm kuşu pervâz kılsa evc-i âlâya,
Acep yok, kim bu mektubu özüne perrü bâl (84) etti!
Ziya-i şems tek yetdi (85) meni bedr eyledi hâlâ,
Eğerçi kaddimi devran-i filmâzi (86) hilâl etti.
Sevadı nâmenin, ey dil, meğer zulmât-ı hayvandır,
Ki ruhum Hızır tek andan besî (87) kesbi kemâl etti!
Hayal etmişti Vâkîf, ki revan bir hoş gazel yazsın.
Revan olmuştu kâsîd kim bunu ancak hayal etti.

Vâkîf'in mücadelecî ruhunu, büyük iyimserliğini, aşkının derinliğini ve hayat felsefesini şu güzel gazeli mükemmel surette belirtmektedir :

(79) Öteki dünyanın;

(80) Hazreti Ali'nin;

(81) Kâğıt, mektup;

(82) Hoşhal, memnun;

(83) Derhal, hemen.

(84) Kanat;

(85) Vardı;

(86) Geçen günler;

(87) Bir hayli;

GAZEL

Kim ki sevdâyı ser-i zülf-i perîşana düşer,
Gâh zindâna, gehî çâh-ı zenehdâna düşer.
Afet-i dehr değer ol kese kim kâmindir,
Mâh hergün ki kemâle yete, noksâna düşer.
Mert îğitler özüne mahbesi meydan bilir,
Sanma ki nâkes-ü nâmert bu meydâna düşer.
AypTan sâf çıkar, pâk-ü müberrâ görünür
Her tilâ (88) kim küre-i âteş-i sûzana düşer.
Pîçü tâba (89) düşenin işi, beli, yüzde olur,
Zülf bu vechile rûhsâre-i cânana düşer.
Her yaman (90) yer ki ola yahşılârın menzildir:
Laal daş içre, hazîne dahi vîrana düşer.
Şâm-ı gam şâdlık eyyamına hoş ziverdir (91),
Neçe kim hâl-ı siyeh ârız-ı canâna düşer.
Ey Vedadî, gam-i hicrana giriftar olmak,
Bir sana, bir bana, bir Yûsif-i Ken'ana düşer.
Aşka düşmek sana düşmez, kocalubsan beledir,
Bele işler gene Vâkif kimi oğlâna düşer.

Bu kadar iyimser ve mücadelecî bir ruh ve zihniyet taşıyan Vâkif, hayat ve zamanın ağır darbeleri altında emelleri birer birer boşa çıkınca, ömrünün son senesinde ümitsizliğe düşüyor. Büyük bir azim ve irade ile, ince ve uzak görücü bir siyasî görüşle müdafaa ettiği bağımsız Karabağ Hanlığı yeniden İran orduları tarafından istilâ olunmuştu. Senelerdenberi siyasî, içtimaî, ilmi ve edebî sahalarda giriştiği ve başarıyla devam ettirdiği büyük işler birdenbire durdurulmuş ve yok edilmek tehlikesine maruz bırakılmıştı. Yüksek ve kutsal gayeleri, müstevli kuvvetlerin

- (88) Altun;
(89) İztıraba;
(90) Kötü, fena;
(91) Süs;

çizmeleri altında çignenmişti. Üstelik, kolları bağlı olarak kendi yurdunda zindana atılmış ve idâm saatini bekliyordu. Fakat, ilâhî kader bu sefer onu Ağa Muhammed Şah'ın gazabına, zulmüne ve ezici kudret ve heybetine karşı korumuştur. Tevkifinin ertesi günü, ölüme mahkûm Vâkif'in değil, idâm kararını veren Ağa Muhammed Şah'ın kafası kesilmişti. Kaderin bu esrârengiz cilvesi, Şairin ruhu üzerinde çok derin bir tesir yaratmış ve kalbinin heyecanlarıyla o andaki düşüncelerinin ifadesine tercüman olan meşhur «Bak!» başlıklı şiirin Vedadî'ye hitaben yazılmasına bir vesile teşkil etmiştir.

Daha önce aynen metnini vermiş bulunduğumuz bu şiirde, doğruluğun eğriliğe ve adaletin zulme karşı yaptıkları amansız mücadelede kat'î zaferin hak ve adalet tarafından kazanılacağına kuvvetli bir güven ve derin bir iman ifade olunmakla beraber :

Baş götür bu ehl-i dünyadan ayak tuttukça kaç,

Ne kıza, ne oğula, ne âşına, ne yâra bak!

gibi ilk yeis emareleri de belirlemektedir. Fakat, Ağa Muhammed Şah'ın katlinden sonra, Karabağ'da iktidarı gasbeden Mehmet Bey, İranlı müstevlilerin yolundan yürüyerek, İbrahim Han'ın ve Vâkif'in başardıkları işleri yıkmaya kalkışınca, Şairin yesi ve kederi bir kat daha artmış bulunuyordu. Bu yeni ruhi hâletin kuvvetli tesirleri altında Vâkif dünyaya bambaşka bir gözle bakmaya başlıyor ve o âna kadar hayatta görmeğe alışmış bulunduğu hakikatlerin tam aksini müşahade ediyordu. O güne kadar: «Toy - bayramdır bu dünyanın azabı!» diyen Şair, meşhur bir muhammesinde yeni dünya görüşünü şu tarzda ifade ediyordu :

MUHAMMES

**Men ceħan mülkinde mutlak doğru hâlet görmedim;
Her ne gördüm eğri gördüm, özge bâbet (92) görmedim!
Aşınâlar ihtilâtında sadakat görmedim,**

- (92) Başka türlü;

Biat-ü ikrar-ü iman-ü diyanet görmedim,
Bivefadan lâcerem tahsil-i hacet görmedim!

**

Hâh Sultan, hâh dervîş-ü gedâ bilittifak (93),
Özlerin kılmış giriftar-i gam-ü derd-ü firak;
Cife-i dünyaya dır her ihtiyac-ü iştiyak,
Munca (94) kim ettim temâşa, sözlere astım kulak;
Kizb-ü buhtandan sivâyı (95) bir hikâyet görmedim!

**

Halk-i âlem bir acep düstur tutmuş her zaman;
Hansı (96) gamlü gönlü kim sen eder olsan şâdiman,
Ol sana elbette kim bedgûlık (97) eyler bîgüman (98);
Herkes herkes ki etse yahşılık, olur yaman;
Bulmadım bir dost ki andan bir adavet görmedim!

**

Alim-ü cahil, mürîd-ü mürşid-ü şakird-ü pîr,
Nefs-i emmâre elinde serbeser olmuş esîr;
Hakkı bâtil eylemişler, işlenür cürm-i kebîr;
Şeyhler şeyyad-ü âbidler abûsen kamtarîr,
Hiç kesde Hakka lâyük bir ibâdet görmedim!

**

Her kişi her şey'i sevdi, ânı behter(99) istedi;

- (93) Hep;
(94) Bunca;
(95) Başka;
(96) Hangi;
(97) Kötü söylemek;
(98) Muhakkak;
(99) Daha iyi, daha fazla;

Kîmi taht-ü, kîmi tâc-ü, kîmi efser istedi,
Pâdişehler dembedem (100) teshir-i keşver istedi;
Aşka hem çok kimse düstü, vasl-ı dilber istedi;
Hiç birinde akıbet bir zevk-ü râhat görmedim!

**

Gün kimi (101) bir şahsa günde hayr versen sad hezar (102),
Zerrece etmez edâyı şükr-i nimet aşikâr;
Kalmayıptır gayret-ü şerm-ü hayâ, namus-ü ar;
Dediler ki itibar-ü itikat âlemde var;
Andan ötrü men de çok gezdim, nihayet görmedim!

**

Men özüm çok kûzekârı (103) kimiyager eyledim;
Sikkelendirdim gubar-ı tîreni (104), zer (105) eyledim;
Kaara dâşı dönderip yâkut-ı ahmer (106) eyledim;
Dâne-i her möhreni(107) dürre beraber eyledim,
Kadr-ü kıymet isteyip gayrez hasaret (108) görmedim!

**

Eyleyen vîrane Cemşid-i Cem'in evvânını

- (100) Durmadan;
(101) Güneş gibi;
(102) Yüz bin kere;
(103) Çömlekçi;
(104) Siyah toprağı;
(105) Altun;
(106) Kırmızı yakut;
(107) Katır boncuğunu;
(108) Hasarettten başka;

Yola salmış bil ki bezm-i işretin çendânını (109);
Kim kaluptur ki anın gam dökmeyüptür kânını,
Döne-döne imtihan ettim felek devranını:
Anda men ber'akslikten (110) gayrı âdet görmedim!

*
**

Muhtasar, kim beyle (111) dünyadan gerek etmek hazer:
Andan ötrü kim değildir öz yerinde hayr-ü şer;
Âliler (112) hâk-i mezellette, deniler muteber;
Sahib-i zerde kerem yoktur, kerem ehlinde zer;
İşlenen işlerde ahkâm-ü liyakat görmedim!

**
*

Devlet-ü ikbal-ü malın âhirin gördüm tamam;
Haşmet-ü cah-ü celâlin âhirin gördüm tamam;
Zülf-ü ruy-ü hattü halın âhirin gördüm tamam;
Hemdem-i sahip cemalin âhirin gördüm tamam;
Bâşedek bir hüsn-i suret, kaddü kamet görmedim!

*
**

Baş ağardı rûzigârım oldu gün günden siyah,
Etmedim sad hayf kim bir mah-ı rühsara nigâh,
Kadr bilmez hemdem ile eyledim ömrü tebah,
Vâkıf'a, ya Rehbenâ, öz lutfunu eyle penah,
Senden özge kiñsede lûtf-ü inayet görmedim!

(109) Birkaç mislini;

(110) Aksilikten;

(111) Böyle;

(112) İyiler, yüksekler.

Fakat, bütün bu ümitsizliğine ve keşrine rağmen, Vâkıf gene Vedadî gibi kötümser değildir. O, kaderinin âni dönüşünden ve gayretlerinin akım kalmış olmasından dolayı oldukça müteessirdir. Lâkin, hayattan bıkmış ve küsmüş değildir. Onu bilhassa üzen şey, muhitin sadakatsizliği ve vefasızlığı, dün karşısında aczile eğilenlerin bugün kendisine düşman kesilmiş olmalarıdır.

Vâkıf, kendi devrinin yeni şiir üslûbunu vücuda getirmiştir. Fakat, aynı zamanda, klâsik şiir tarzını da maharetle kullanmıştır. Yalnız şu kadar var ki, gerek eski, gerekse yeni tarzda yazdığı şiirlerinde lisan, ifade, ruh ve muhteva itibarıyla kendi halkının özelliklerine daima sadık kalmıştır. Azerbaycan edebî tarihinde realist şiirin ilk yüksek örneklerini veren Vâkıf, on dokuzuncu asır Azerbaycan şairleri üzerinde bir hayli müessir olmuştur. Âşık diye tanınan halk şairleri, Azerbaycan'ı baştan başa dolaşarak, onun tathî koşmalarını ve içten doğan güzel şiirlerini boyuna söyleyip durmuşlar ve bu eserlerden ilham alarak sayısız «Vâkıf Destanları» vücuda getirmişlerdir. Bütün bunlar ve her şeyin üstünde olarak büyük Şairimizin fırtınalı mücadele hayatı, onun halk arasındaki geniş şöhretini asırlara sığmayacak kadar ebedileştirmiş ve «Her okuyan Molla Penah olmaz» darbı meselinin doğmasına sebep olmuştur.

Vâkıf'ın eserlerinin basılışına gelince, Feridun Bey Köçerli'nin verdiği bilgilere göre, ilk olarak Mirza Yusif-i Karabağî, Mirza Can Mededof'un rica ve ısrarı üzerine, Vâkıf'ın en mühim şiirlerini bir araya getirerek «Mecmuayı Vâkıf» adıyla 1828 senesinde küçük bir kitap kaleme almış ve bu kitap 1856 senesinde Kuzey Kafkasya'nın Temirhan-Şura şehrinde tab'edilmiştir. Kitabın baş kısmında Vâkıf'ın kısa bir hal tercümesi dahi varmış. Daha sonra, tanınmış Alman bilgini Adolf Berger, Güney Kafkasya Müftüsü Hüseyin Efendi Gaibof'un ve Mirza Fethali Ahund-zade'nin yardımlarıyla telif ettiği ve 1867 senesinde Leip-

zig'de yayınladığı «Azerbaycan Şairlerinin Eserleri ve Şiirleri» adlı kitabında Mollâ Penah Vâkîf'in, Kasım Bey Zâkir'in ve Karabağ'da yetişen bazı diğer Azerbaycan şairlerinin eserlerinden nûmuneler vermiştir. Üzerinden daha bir müddet geçtikten sonra, Azerbaycan'ın tanınmış muharrirlerinden merhum Haşım Bey Vezir-of, 1908 senesinde, «Kafkas Şüerasının Meşhûri Molla Penah Vâkîf'in Ele Düşen Eş'arının Mecmuası» başlığı ile Vâkîf'in o devirde bilinen şiirlerini bir araya getirmeğe ve buna iki buçuk sahifelik kısa bir hal tercümesi eklemeye muvaffak olmuş ve bu küçük kitabı bastırarak neşretmekte bulunduğu «Taze Hayat» gazetesinin daimî alıcılarına hediye olarak dağıtmıştır. Kitap 115 sahifeden ibarettir ve bugün hemen hiç bulunmamaktadır. Nihayet, tanınmış münekkit Feridun Bey Köçerli'nin 1925 senesinde basılan «Azerbaycan Edebiyat Tarihi Materyellerinde» Molla Penah Vâkîf'a kırk sahifelik bir yer ayrılarak mufassal hal tercümesi ve şiirlerinden bir çoğu verilmiştir. Aynı kitapta Molla Veli Vedadî'nin hal tercümesiyle eserlerine 31 sahifelik bir yer ayrılmıştır. Vedadî hakkında başka bir eser basılmış olduğu hususunda Feridun Bey Köçerli malûmat vermiyor ve bu cihet bize de meçhuldür.

Görüyorsunuz ki, aziz arkadaşlar, bir çok diğer edip ve şairlerimiz gibi Vedadî ve Vâkîf da kadrü kıymetleriyle mütenasip bir şekilde gerek Azerbaycan'da, gerekse dış âlemde tanıtılmamışlardır. Hele «Vâkîf» gibi Türk dünyasında eşi ender bulunan dehâ sahibi bir şair hakkında bu kadar az eser basılmış olması cidden teessüfe şayandır. Vâkîf'in hayatı ve eserleri derin ve etraflı tetkiklere değer bir mevzudur. Zengin ve verimli tab'ı gibi yaşadığı ve çalıştığı devir de çok şayanı dikkattir. Edebiyat ve tarih meraklısı Azerbaycan gençliğine bu Şair ve bu devir üzerinde ehemmiyetle durmalarını ve bu mevzularla ilgili bütün vesika ve bilgileri zaman ve mekânın verdiği imkânlar nisbetinde araştırıp bulmalarını cidden tavsiye ederiz. Ne yazık ki, biz noksan kaynaklarımız ve vasıtalarımızla daha faz-

lasını ve daha iyisini yapamadık. Unutmıyalım ki, otuz iki senedenberi hürriyeti ve istiklâli uğrunda muazzam bir düşmana karşı tek başına mücadele eden Azerbaycan'ın dayandığı kudret kaynaklarından birisi tarihi ise diğeri de edebiyatıdır. Bu edebiyatın başlıca rûkûnlarından biri Molla Penah Vâkîf'tir. Vâkîf'i öğrenmek ve tanıtmakla Azerbaycan istiklâl dâvasına hizmet etmiş olursunuz. Çünkü Molla Penah Vâkîf da bütün hayatı boyunca ve o devrin verdiği imkânlar dahilinde Azerbaycan istiklâli uğrunda çalışmıştır. O da vatan ve istiklâl aşkıyle yanmıştır. Vâkîf'in sadece adı azim, metanet ve mücadele sembolüdür. Onun ismini ve eserlerini yaşatmak, Azerbaycan Türklüğünde mücadele azmini ve istiklâl aşkını daha da kuvvetlendirecektir. Vâkîf ölmez bir şairdir ve Azerbaycan Türklüğünün medar-ı iftiharıdır. Azerbaycan durdukça Vâkîf'in sanatı da hiç sönmeden ve solmadan yaşıyacaktır. Her büyük şairin olduğu gibi Vâkîf'in de en büyük âbidesi, tabiat kuvvetlerinin hiçbir zaman yıkmaya kâdir bulunmadıkları ölmez eserleridir. Vâkîf bu eserlerinde bugün yaşadığı gibi ebediyen de yaşıyacaktır.

AZERBAJYAN

Konusu Üzerinde Türkçe Bazı Kaynaklar :

- Mehmet Emin Resulzade : «Azerbaycan Cumhuriyeti» İst. 1922.
» » » : «Asrımızın Siyavuşu» İst. 1923.
» » » : «Milliyet ve Bolşevizm» İst. 1928.
(Makaleler Dergisi)
» » » : «Kafkasya Türkleri» İst. 1928.
(«Türk Yılı» Yıllığı)
» » » : «Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı» Berlin
1936.
» » » : «Azerbaycan Kültür Gelenekleri» An-
kara 1949.
» » » : «Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı» Anka-
ra 1950.
» » » : «Çağdaş Azerbaycan Tarihi» Ankara
1951.
» » » : «Azerbaycan Sairi NİZAMİ» Ankara
1951.
Mirza Bala Mehmetzade : «Azerbaycan Misak-ı Millisi» İst. 1925.
» » » : «Milli Azerbaycan Hareketi» İst. 1938.
» » » : «Azerbaycan Tarihinde Türk Albanya»
Ankara 1951.
Selim Refik Refioğlu : «Azerbaycan Edebiyatı» Bursa 1951
(Seçilmiş mısralar).
Şiirler Dergisi : «İstiklâl Uğrunda» İst. 1928.
Elmas Yıldırım : «Boğulmayan Bir Ses» (Şiirler Dergisi).
A. Vahap Yurtsever : «Mirza Fethali Ahuntzade'nin Hayatı
ve Eserleri» Ankara 1950.
» » : «Azerbaycan Dram Edebiyatı» Ankara
1951.
» » : «Sabir'in Azerbaycan Edebiyatındaki
Yeri» Ankara 1951.
Kerim Oder : «Azerbaycan Ekonomisi» Ankara, 1952.

Bundan başka: «Yeni Kafkasya», «Azeri Türk», «Oldu Yurt»,
«Bildiriş», «İstiklâl», «Kurtuluş», «Azerbaycan Yurt Bilgisi» kollek-
siyonları ve «İslâm Ansiklopedisi» ile «İslâm Türk Ansiklopedisi» nin
Azerbaycan maddeleri ve «İnönü Ansiklopedisi» nin Azerbaycan
maddelerini muhtevi fasikülü.

1p sözcük

B-9218

Fiyatı 50 Kuruştur.